

Шкіренко Олена Віталіївна,
аспірант відділу педагогічної психології
і психології праці Інституту
педагогічної освіти і освіти дорослих
НАПН України, м.Київ

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ОСОБИСТІСНИХ І ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТА

У статті розглядається психологічний зміст особистісних і духовних цінностей студента. Зазначено, що психологічний зміст цінностей являє собою внутрішній, емоційно освоєний суб'єктом орієнтир діяльності і поведінки, який виконує рефлексивну, організаційно-емоційну та регулятивну функції.

Ключові слова: особистісні і духовні цінностей студента, психологічний зміст цінностей

В статье рассматривается психологическое содержание личностных и духовных ценностей студента. Отмечено, что психологическое содержание ценностей представляет собой внутренний, эмоционально освоенный субъектом ориентир деятельности и поведения, который выполняет рефлексивную, организационно-эмоциональную и регулятивную функции.

Ключевые слова: личностные и духовные ценности студента, психологическое содержание ценностей

The psychological content of personal and spiritual values of a student is considered. It is noticed that the psychological subject matter of values represents the internal reference point of activity and behaviour which carries out reflective, organizational, emotional and regulating functions.

Keywords: personal and spiritual values of a student, psychological subject matter of values

Студенти – майбутня еліта нашої держави, найвища цінність суспільства, від якої залежить вирішення багатьох соціальних, економічних, культурних питань.

Під час навчання у вищому навчальному закладі для юнаків і дівчат виникає нова соціальна ситуація розвитку, центром якої є перехід до

самостійного життя (початок професійного становлення, реалізація життєвих планів). Продовжується інтенсивний розвиток самосвідомості, молоді люди самовизначаються в системі моральних та духовних цінностей, принципів, норм і правил поведінки, усвідомлюють особисту соціальну відповідальність, – вважає М.В.Савчин.

Саме на порозі дорослого життя, молоді люди вирішують для себе питання, які пов'язані з морально-особистісним (яким бути?), екзистанційним (у чому сенс життя?), і професійним (ким бути?) виборами, які є взаємопов'язаними [11, с.239] і змінюються в прямій залежності від сформованості духовних цінностей особистості, від спрямованості особистості та ті чи інші цінності.

Питання вивчення та формування духовного світу особистості знайшли відображення в дослідженнях В.В.Анненкова, І.Д.Беха, М.Й.Боришевського, С.У.Гончаренко, І.А.Зязюна, Г.С.Костюка, В.Г.Кременя, О.М.Леонтьєва, С.Д.Максименко, Е.О.Помиткіна, В.В.Рибалки, О.В.Сухомлинської, Ж.М.Юзвак та інших дослідників.

Однак, актуальною залишається потреба у визначенні психологічного змісту особистісних і духовних цінностей студента, особливостей формування духовного світу майбутнього професіонала.

У науковій літературі відсутній єдиний підхід до диференціації цінностей. Одні вчені вважають, що поняття «цінності» пов'язане лише з позитивними факторами, інші відносять до цінностей не тільки їх позитивне значення, але й негативне. Однак, незважаючи на відмінності у різних визначеннях цінностей, головним у більшості з них є те, що цінність – це суспільна властивість речей, соціальних процесів, духовних явищ, яка полягає у здатності задовольняти потреби людини, суспільства, а також ідеї та спонукання у вигляді норм, цілей, ідеалів [2, с.6].

Цінності існують з того часу, як людина почала усвідомлювати та знаходити для себе у будь-яких речах або явищах наявність властивостей, які здатні задовольнити її потреби, бажання, інтереси.

Серед різних систем цінностей Б. П. Бітінас виділяє три системи, які формують ціннісні ставлення особистості до суспільства і самого себе. Перша система виховання побудована на *трансцендентних цінностях* і передбачає спрямованість духовного виховання до найвищої, абсолютної цінності. До цієї системи включені такі цінності: душа, безсмертя, посмертне щастя, віра в Бога, надія, любов, провина, каяття та інші. У другій системі виховання побудоване на *соціоцентричних цінностях*. В якості вищої цінності виступає людство в цілому, а виховання націлене на формування позитивного ставлення вихованців до великих і малих груп людей, об'єднаних ознакою статі, раси, національності, соціального становища, тощо. Базовими цінностями в цій системі є свобода, рівність, братерство, мир, творчість, гуманність, солідарність, згода, та інше. У третій системі виховання, побудованій на *антропоцентричних цінностях*, базовими цінностями вважаються самореалізація, автономність, задоволення, користь, відвертість, індивідуальність, оскільки ця система спрямована на піднесення індивідуальності у структурі людських цінностей. Отже, однозначної системи цінностей поки що не створено і це цілком відповідає багатогранності людського буття [5].

«Суб'єкт з розвиненою ціннісною системою є дійовим носієм моральних норм, на якого можна покластися іншій людині при розв'язанні власних духовно-практичних проблем, оскільки він знає, що є загальнозначущим, усталеним, вічним, а що – марнотним» – зазначає І.Д.Бех [3, с.19].

Критерієм, еталоном високоморальної та духовної поведінки можна вважати "золоте правило" Ісуса Христа: "Тож усе, чого тільки

бажаєте, щоб чинили вам люди, те саме чиніть їм і ви. Бо в цьому Закон і Пророки "[4, с.1193].

Філософське бачення загальнолюдського ідеалу задане способом існування людини за законами Істини, Добра і Краси.

Отже, система цінностей особистості має включати їх у функції своїх структурних рамок. Розгляд останніх у контексті психолого-педагогічних завдань формування і розвитку повноцінної особистості вимагає, по-перше, відповідного етично-змістовного наповнення цих моральних категорій, а, по-друге, представлення індивідуальної ціннісної системи не стільки на формально-логічному рівні як сталого, виповненого утворення, скільки як системи розвиваючої з виокремленням головного, системо утворювального відношення [3, с.17-19].

К.А.Абульханова-Славська переконана в тім, що найважливішою справою життя кожної людини є визначення, вибір і реалізація цінностей. Причому мова йде про цінності найвищого рівня - духовні. А якщо взяти до уваги те, що ці цінності повинні набути статусу життєвих принципів, то їх реалізація і є базисом життєвої стратегії. При цьому існує умова, без якої розвиток аксіологічної сфери особистості неможливий, – це наявність гармонії між свідомістю і почуттями. Саме розвинуті почуття складають сенс життя людини і виступають основою для активних духовно-інтелектуальних пошуків [1].

"Від духовних поглядів людини, від її усвідомлених чи неусвідомлених ідеалів залежать домінантні цінності, моральні погляди і, як наслідок, вся свідомо поведінка", – вважає Е. О. Помиткін [10, с.13]. Сучасний дослідник зазначає, що *духовні цінності* - це вершинні досягнення людства і окремих його представників, що являють собою ціле орієнтуючі ідеали для прогресивного розвитку особистості і цивілізації в цілому. Психолого-педагогічні аспекти духовних цінностей – це особистісні якості високодуховної людини, які спонукають, регулюють високодуховні вчинки,

поведінку, є предметом її розвитку і саморозвитку, підготовки до нових вершинних досягнень - як суб'єктивних, для себе, так і об'єктивних, для людства [9, с.26-27].

До духовних цінностей науковець відносить цінності гуманістичні, естетичні, екологічні, цінності пізнання, самовдосконалення та самореалізації особистості [10, с.97].

Духовні цінності (вартості), за О.І.Вишневським, включають п'ять груп цінностей (вартостей): абсолютні, національні, громадянські, сімейні, вартості особистого життя [7, с.125].

Духовні цінності мають емоційно-чуттєвий базис та зв'язок з інтересами, потребами, прагненнями, цілями, установками, ідеалами особистості. Їх неможливо уявити без таких психічних процесів як мислення, пам'ять, емоції, почуття. Нашим робочим визначенням духовних цінностей буде таке: *духовні цінності (загальнолюдські і абсолютні)* – орієнтири людської свідомості, які визначають норми поведінки особистості і мають індивідуально-суспільну основу, являють собою основу вирішення питання про призначення людини, про сенс життя, вершинні досягнення людства, вищі життєві вартості, котрі зумовлюють досягнення суспільства: економічні, ідеологічні, політичні тощо та являють собою джерело людського діяння і ціле орієнтуючі ідеали для прогресивного розвитку особистості і цивілізації в цілому. Необхідно зазначити, що духовні цінності не можна нав'язати або відняти силою.

Узагальнюючи роботи науковців, вважаємо, що *цінність* визначається виключно людською свідомістю та приймається як об'єктивна властивість речей, закладена у їх власній природі. Цінності – матеріальні або духовні формоутворення, які мають індивідуально-суспільну основу та являють собою предмети, явища, образи, норми, установки, ідеали, цілі, заради яких люди живуть.

Вважаємо, що у нашому дослідженні доцільно розглядати *ієрархічну систему особистісних цінностей студентів*, до складу яких входять *індивідуальні* (самопізнання, самовдосконалення, самореалізація, особиста безпека, впливовість, бажання мати владу, різноманітні задоволення), *сімейні* (подружня вірність, єдність сімейного кола, сімейний добробут, позитивне вирішення сімейних проблем), *інтелектуальні і професійні* (здатність до абстрактного мислення, до узагальнення фактів, вміння переосмислити, систематизувати інформацію; ділова активність, спрямованість на конструктивне вирішення проблемних ситуацій діяльності, прагнення до постійного підвищення рівня професіоналізму), *суспільно-соціальні* (прагнення до національної єдності, добробут країни, соціальна справедливість, порядок у державі, патріотизм, свобода, рівність, порозуміння між громадянами), *загальнолюдські* (збереження миру на планеті, милосердя та доброзичливість, потяг до естетики, культури, мистецтва, гармонія з природою, навколишнім середовищем), *абсолютні* (пошук істини, віра в Бога, високоморальна поведінка, вміння визнавати свою провину та прощати інших, любов, вірність, потреба служити людям та правді, єдність з усім організмом Всесвіту). Всі ці цінності складають ієрархічну систему особистісних цінностей від індивідуальних до абсолютних вічних цінностей та являють собою основу для формування високодуховної особистості.

Психологічний зміст особистісних цінностей студентів являє собою внутрішній, емоційно освоєний суб'єктом орієнтир діяльності і поведінки, який виконує рефлексивну, організаційно-емоційну та регулятивну функції.

Розглядаючи психологічний зміст духовних цінностей особистості студента, слід зазначити, що рефлексія – є осмислення людиною передумов, закономірностей і механізмів своєї діяльності, соціального та індивідуального способу існування, це вміння бачити себе очима інших людей, вивчати себе з різних сторін [6, с.157]. Для студентів рефлексія є головним інтелектуальним

засобом самопізнання і саморегуляції, що виступає в ролі механізму розвитку і саморозвитку особистості.

Зміст рефлексії студента являє собою аксіологічний самоаналіз своїх мотивів і смислів навчально-професійної діяльності; осмислення своїх найцінніших рис характеру як важливих факторів ефективної навчально-професійної діяльності; самоусвідомлення образу „Я", образу майбутньої професії, використання різноманітних інтелектуальних засобів самопізнання і саморегуляції; усвідомлення свого рівня професійної компетентності, рівня психологічних знань, умінь, власної ієрархії системи цінностей; рефлексія наявного і потрібного рівнів розвитку інтелекту та мислення; усвідомлення наявного і потрібного рівня розвитку комунікативних здібностей; рефлексивна інтроспекція особливостей свого типу вищої нервової діяльності і темпераменту [6, с.41].

Організаційна функція – емоційно освоєний суб'єктом орієнтир діяльності студента, спрямований на прогнозування і планування дій для досягнення намічених цілей, на створення оптимальних умов для здійснення різних видів діяльності. Особливості організаторської діяльності правознавців полягають у неможливості повного передбачення кінцевих результатів прогнозованих дій та у необхідності координації різних за змістом видів діяльності [12, с.313].

Організаційна функція передбачає знання психології колективу, яке дає змогу правильно спрямувати організаційні зусилля, використовуючи для цього психологічні особливості його учасників. Психологічна сумісність, особливості темпераменту і характеру дають можливість використовувати їх з організаційною метою.

Регулятивна функція виявляється у здатності здійснювати свідомі вольові дії, які відрізняються від безумовних рефлексів і не є уродженими. Вони виникають і розвиваються в процесі життєдіяльності людини. Вольові дії здійснюються відповідно до певних мотивів. Мотив — психічне

переживання, що спонукає і визначає вибір людиною дій. До мотивів можуть бути віднесені: почуття, прагнення, звички тощо. У своєму розвитку мотиви проходять певні етапи: потяг (вихідний момент у розвитку мотивації волі; прагнення (незадоволена потреба починає усвідомлюватися у вигляді незрозумілого прагнення до певного об'єкта); бажання (чітко визначене уявлення мети; бажання належить до майбутнього); хотіння (до уявлення мети приєднується уявлення і про засоби її досягнення); «боротьба» мотивів (стан внутрішнього коливання; завершується перемогою якого-небудь одного бажання) [8, с.34].

Для підготовки професіонала особливе значення має система відносин, яка включає ділові і ціннісні параметри умов професійного росту особистості. Щоб досягти досконалості в професійній діяльності, важливо будувати життя відповідно до духовних цінностей, учитися їх переживати, психологічно засвоювати, трансформувати в особисті переконання.

Формування особистісних і духовних цінностей студента пов'язано зі становленням відносно стійких психологічних утворень особистості (потреб, мотивів, інтересів, цілей, світогляду, ідеалів, переконань тощо) під впливом об'єктивних і спеціально створених для цього умов, коли дії і вчинки молодої людини в результаті багаторазових повторень стають звичними й визначають типову модель високодуховної діяльності і поведінки.

Під «формуванням» особистісних і духовних цінностей студента доцільно розуміти створення сприятливих психолого-педагогічних умов для самопізнання, саморозвитку, самовдосконалення молоді та залучення юнаків та дівчат до духовно спрямованої навчально-виховної та перетворюючої діяльності.

Аналізуючи та узагальнюючи роботи Л.І.Божовича, Г.С.Костюка, О.М.Леонтьєва, В.В.Давидова, В.В.Рибалки, Е.О.Помиткіна та інших науковців, логічним є, на наш погляд, зазначити, що *психологічні особливості формування особистісних і духовних цінностей у студентів* являють собою:

- усвідомлення необхідності змін і перетворень внутрішнього світу особистості на краще, уявлення про свій ідеальний образ, відчуття високодуховних потреб і мотивів у сфері спрямованості;

- засвоєння системи необхідних знань, інформації, пошук істини, відчуття необхідності допомагати потребувачим, поділитися своїм досвідом та знаннями з оточуючими;

- усвідомлення особистих психічних станів, знаходження життєвих смислів та прийняття рішення щодо мети, задуму, ідеї, плану високодуховної діяльності, поведінки, дій і вчинків;

- прагнення особистості до абсолютного, досконалого та реалізація свого потенціалу в суспільно-корисній діяльності;

- осмислення і переживання своєї спорідненості з іншими, відчуття радості, задоволення від допомоги потребувачим, від самовіддачі.

Отже, особистість постійно працює над самопізнанням, над пошуком істини та самовдосконаленням, якщо мета життя спрямована на саморозвиток та на допомогу потребувачим, дбайливе ставлення до буття та до всього живого, то можна говорити, що така людина має вищий рівень свідомості, досягне належний рівень професійного та особистісного розвитку.

У подальшому дослідженні, враховуючи психологічний зміст особистісних і духовних цінностей, особливості формування духовного світу молоді, вважаємо, що існує необхідність проаналізувати індивідуально-психологічні характеристики особистості студента, розробити класифікацію психологічних властивостей високодуховної особистості майбутнього професіонала.

Література:

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. — М.: Мысль, 1991. — 299 с.

2. Анненков В.П. Особливості формування ціннісних орієнтацій учнівської молоді в умовах промислово-економічного коледжу. Монографія. – К.: Друк ФПУ, 1998. - 137с. – Библиогр.: С. 115-126
3. Бех І.Д. Особнісно орієнтоване виховання: Науково-метод. посібник. - К.: ІЗМН, 1998. - 204 с.
4. Біблія.- К.: УБТ, 1988- 1523 с.
5. Битинас Б.П. Процесс воспитания. Приобщение к ценностям.– Вильнюс, 1995.-72 с.
6. Видра О.Г. Психологічна культура майбутнього вчителя трудового навчання: Чернігів: Чернігівський державний університет імені Т.Г.Шевченка, 2008.–164с.
7. Вишневський Омелян. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. — Львів: Львівський обласний науково-методичний інститут освіти; Львівське обласне педагогічне товариство ім.Г.Ващенко. — 1996. – 238с.
8. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія: Підручник.– 2-е вид., перероб. і доп. – Х.: Право, 2008. – 240 с.
9. Помиткін Е.О. Формування духовних цінностей старшокласників у діяльності шкільної психологічної служби. Дис... кандидата психологічних наук. - 19.00.07 - педагогічна та вікова психологія. - ІПППО АПН України - 1998, 146 с.
- 10.Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості: Монографія. — К.: Наш час, 2005. – 280с.
- 11.Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: Навчальний посібник. — К.: Академвидав, 2005. — 300 с.
- 12.Юридична психологія:Підручник / За заг.ред. Л.И.Казміренко, С.М. Моїсеєва.– К.: КНТ. 2007. – 360с.

Відомості про автора:

Шкіренко Олена Віталіївна – аспірант відділу педагогічної психології і психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

Службова адреса: вул.Берлінського, 9, м. Київ, 04060;

тел..440-63-88; , e-mail: vppspp@gmail.com

особистий E-mail: OlenaVitaliya@gmail.com ; 066-35-674-45